

Co nám ukázala studentská sebereflexe po praxi

Václav Klopal

Klíčová slova: reflexe, studentská sebereflexe, souvislá předmětová pedagogická praxe, průběžná praxe, reflexivní vyučování, reflexivní učitel, pedagogická situace, návratnost dotazníku, finacování praxí.

Zajímavý výklad pojmu reflexe najdeme ve slovnících. Filozofický slovník (Afanasjev, 1976, s. 398) uvádí: „Z latinského reflexio — obrácení zpět. Termín, který znamená odraz a též zkoumání poznávacího aktu. V různých filozofických systémech měl různý obsah. Locke pokládal reflexi za zdroj zvláštních poznatků, kdy pozorování směřuje k vnitřním pochodům vědomí, zatímco předmětem počítků jsou vnější věci. Podle Leibnitze není reflexe nic jiného, než obrácení pozornosti na to, co v nás probíhá. U Hegela je reflexe vzájemný odraz něčeho v něčem, např. jevu v podstatě. Reflektovat znamená obracet se k sobě, přemýšlet o svém duševním stavu.“

Slovník cizích slov (Rejman, 1966, s. 384) přináší tento výklad. „Reflexe — (lat.) přemýšlení, zahloubání se do sebe, rozjímání, sebezpozorování, reflektance.“

Ve svém článku D. Nezvalová (1994) v souladu se západními autory, kromě již zmíněného, přidává i filozofickou dimenzi a zároveň vysvětluje pojem reflexivního vyučování. To se vyznačuje profesionálním růstem, který se vytváří přes adaptaci k odpovědnosti k vlastní činnosti a analýze kritického hodnocení praxe.

Reflexivní učitel je pak charakterizován tím, že hodnotí metody své práce v hodině, porovnává plánované a dosažené výsledky atd. (Zeicher a Liston, 1987).

Pojem sebereflexe uvedené slovníky neznají. Domnívám se, že to je také proto, že z hlediska vytvoření tohoto slova jde o hybrid — skládá se české a latinské slovo, což je odmítáno. Zákonitější by asi byl výraz autoreflexe. Ale v odborných člancích je pojem sebereflexe hojně používán (Nezvalová, Švec aj.). I já ho chápu jako uvědomování si svých prožitků, pozorování sebe sama, a jako analýzu a syntézu takto získaných poznatků.

Protože mi jde o deskripci poznatků, které byly získány pomocí dotazníku od studentů, kteří se pokusili o sebereflexi před, v průběhu a po skončení souvislé předmětové pedagogické praxe, budu chápat jejich sebereflexi jako uvědomování si svých prožitků a zkušeností z modelových nebo reálných situací (Švec, 1995, s. 13).

Studenti byli tázáni, jak připraveni se cítili před zahájením praxe a po jejím skončení. Zamýšleli se tedy především nad tím, jak kvalitně jsou připraveni předávat vědomosti z aprobačního předmětu svým žákům v reálné pedagogické situaci a dokonce v reálném prostředí cvičné školy. Cílem těchto dotazů bylo:

1. aby studenti zhodnotili, zda jsou připraveni vyučovat, připravovat se na výuku, provádět analýzu výsledků svého působení na žáky, tedy také to, jestli jsou sebereflexe schopni, ve kterých skupinách atd.,
2. aby si uvědomili důležitost přípravy v hodinách oborových didaktik,
3. aby si uvědomili důležitost své připravenosti, požadovali v dalších seminářích oborové didaktiky řešení reálných i hypotetických pedagogických situací,
4. aby mohli pocítit uspokojení z toho, jestliže se jim podařilo pedagogickou situaci zvládnout (ať už na základě připravenosti z vysoké školy, nebo vlastních zkušeností a schopností).

Popis vzorku respondentů-studentů

Na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého (PdF UP) bylo rozdáno 89 dotazníků, na Přírodovědecké fakultě téže univerzity (PřF UP) 85 dotazníků.

Pro PřF UP jsme se rozhodli proto, že jejich model praxe je srovnatelný s naším, jejich studijní kombinace odpovídají vyučovacím předmětům ve škole. Dále pak proto, že ve větší míře spolupracujeme s touto fakultou na výzkumných úkolech.

Které skupiny a s jakou návratností byly zapojeny do výzkumu

PdF UP — celkem 89 dotazníků, vrátilo se 50. Průměrná návratnost je 56 %.

Obor	počet studentů, jimž byl dán dotazník	vrátilo se dotazníků	%
Č-ON	16	9	56
Č-Vv	11	8	72
Č-Křv	10	7	70
M-Hv	7	6	86
M-Zt	5	4	80
M-Př	1	1	100
Př-ON	15	7	47
F-Zt	4	4	100
USZŠ	18	2	11
jen Č	2	2	100
celkem	89	50	

Je však možno konstatovat, že celkový výsledek 56,0 % je velice pěkný průměr, který je nad normální návratností dotazníkového šetření, jež je přibližně 30–60 % (Chráska, 1993, s. 101). Z 50 respondentů bylo 10 mužů a 40 žen.

PřF UP — celkem rozdáno 85 dotazníků (nebyly zařazeny skupiny Z-D a Z-N a pouze Z kvůli přibližně stejnému počtu studentů). Vrátilo se celkem 43 vyplněných dotazníků. Průměr ze všech skupin je tedy 48 %, což opět předčilo očekávání.

Obor	počet studentů, jimž byl dán dotazník	vrátilo se dotazníků	%
M-F	33	8	24
M-Z	13	10	77
M-Dg	9	9	100
M-Ch	11	11	100
M-Vt	11	5	45
Bi-Ch	8	0	0
celkem	85	43	

Zde se (na rozdíl od PdF UP — 2 skupiny pod 50 %) dostaly pod 50 % hned 3 skupiny M-F, M-Vt a Bi-Ch. Poslední skupina dokonce absolutní měrou — neodevzdala ani jediný dotazník. I přes tuto nepříjemnou skutečnost můžeme považovat výtěžnost dotazníkového šetření na PřF UP za velmi dobrou, neboť se opět pohybovala nad hranicí obecného průměru. Ze 43 respondentů bylo 12 mužů a 31 žen.

Vezmeme-li v úvahu celý vzorek, který nebyl vybírán (v tomto případě lze mluvit o vzorku jen proto, že jde o vzorek studentů 3. a 4. ročníků učitelských fakult UP, jinak na obou zmíněných zkoumaných fakultách jde prakticky o celé ročníky, v nichž více studentů není), dostáváme za obě fakulty následující údaj o návratnosti dotazníku.

Byly vydány 174 dotazníky, vrátily se 93 dotazníky. Průměr návratnosti za obě fakulty je 53,4 % .

Jaké poznatky byly získány?

Studenti PdF UP

Pokud jde o připravenost správně didakticky předávat získané poznatky žákům, volit správné metody, určit správné vzdělávací cíle apod., cítilo před praxí:

- 5 studentů, že je fakulta vůbec nepřipravila,
- 12 studentů si to myslelo v převážné míře,
- 13 studentů to nedovedlo posoudit v takové míře, aby mohli s tvrzením položky souhlasit nebo ho odmítnout,
- 17 studentů se domnívalo, že spíše v této dovednosti jsou fakultou dobře připraveni,
- 3 posluchači o tom byli naprosto spolehlivě přesvědčeni.

Po praxi byly získány tyto údaje:

- 9 studentů se domnívá, že je fakulta vůbec nepřipravila z didaktiky odborných předmětů,
- 12 se tak spíše domnívá,
- 10 se nedovedlo přesně rozhodnout,
- 16 posluchačů se spíše domnívá, že PdF UP umí dobře připravit studenty po metodické stránce,
- 3 jsou o tom naprosto přesvědčeni.

(Pro hodnocení byla navržena pětimístná škála Likertova typu s rozpětím od 5 — naprosto souhlasím k 1 — naprosto nesouhlasím.)

Údaje tedy vykazují ústup od přesvědčení o metodické připravenosti a kloní se spíše k tomu, že oborové didaktiky plní špatně svou úlohu. Studenti PdF UP to prokázali tím, že toto mínění před praxí tvořilo 34,0 %, po praxi však již 42,0 %.

Studenti PŘF UP

Před praxí:

- 1 student se cítil po metodické stránce z odborných předmětů fakultou naprosto nepřipraven,
- 10 spíše nepřipraveno,
- 15 studentů se o tvrzení položky 9 nedovedlo vyjádřit,
- 16 posluchačů se ale domnívalo, že jsou spíše metodicky dobře připraveni pro výuku svých aprobačních předmětů,
- 1 respondent byl o své výborné připravenosti naprosto přesvědčen.

Po praxi byly získány následující údaje:

- 4 studenti si ověřili, že je fakultní metodici připravili výborně pro výuku aprobačních předmětů,
- 18 si to spíše myslelo,
- 11 posluchačů se nepřiklánělo ani k tvrzení položky, ani ho nevyvracelo,
- 7 respondentů z PŘF UP si myslelo, že praxe jim ukázala, že jsou po metodické stránce spíše nepřipraveni,
- 3 posluchači se přesvědčili o tom, že je to naprostá pravda.

Údaje u studentů PŘF na rozdíl od studentů PdF zůstávají přibližně stejné v počtu těch, kteří si mysleli, že je metodici aprobačních předmětů nepřipravují dobře (před praxí 11, po ní 10), klesl však počet těch, kteří si mysleli, že jsou dobře připraveni, a to ze 17 na 10, což v procentech činí ze 40,0 % na 23,0 %. To je už výrazný posun.

Shrnutí pro obě fakulty

Podle předchozích údajů je možno konstatovat, že fakultní metodici (oboroví didaktici) podle mínění studentů nepřipravují studenty dobře pro výuku jejich aprobačních předmětů na praxi.

Jaké závěry z těchto údajů jsme vyvodili na schůzce didaktiků jednotlivých kateder, oddělení praxí a vedení naší fakulty.

1. Výsledky tohoto dotazníkového šetření nebudeme přeceňovat, ale budeme se jimi seriózně zabývat. Byla to totiž jejich první praxe, tu druhou už budou absolvovat s tímto vkladem, tj. budou zkušenější o zážitky právě z této praxe.
2. Zpřísníme kritéria pro udělování zápočtu ze souvislé pedagogické praxe. Studenti se totiž v převážné většině domnívají, že zápočet je zde udělován jen formálně.
3. S okamžitou platností bude zavedena průběžná praxe do 5. semestru pro všechny kombinace dvouoborového studia (dosud tato forma praxe byla fakultativní).
4. Ve střednědobém časovém horizontu budeme usilovat o sjednocení požadavků a o působení na cvičné učitele (v těchto směrech jsou pociťovány značné rozdíly v přístupu, např. v jazykovém vyučování a v matematice).
5. V dlouhodobé perspektivě (sám jsem v této věci skeptik) chceme usilovat o získání takového obnosu financí na praxe, aby souvislá předmětová praxe mohla být konána v rozsahu 2×4 týdny (nynější model je 2×3 týdny).

Literatura

- Afanasjev, A., V. a kol.: Filosofický slovník, Praha, Svoboda 1976.
- Chráska, M.: Základy výzkumu v pedagogice. Olomouc, UP, 1993.
- Nezvalová, D.: Reflexe v pregraduální přípravě učitele. *Pedagogika*, 44, 1994, č. 3, s. 241–5.
- Rejman, L. et al.: Slovník cizích slov. Praha, SPN 1966.
- Slavík, J.: Mezi pedagogickou tvorbou a pedagogickou reflexí. *Pedagogická orientace*, 1995, č. 15, s. 25–30.
- Švec, V.: Význam sebereflexe v učitelské přípravě. *Pedagogická orientace*, 1995, č. 15, s. 15–22.
- Zeicher, K. — Liston, D.: Teaching Student Teachers to Reflect. *Harvard Education Review*, 57, 1987, č. 1.

KLAPAL, V.: Co nám ukázala studentská sebereflexe po praxi. *Pedagogická orientace* 1997, 4, s. 64–68, ISSN 1211–4669.

Adresa autora: PaedDr. et Dr. Václav Klapal, katedra pedagogiky PdF UP, tř. 17. listopadu 6, Olomouc